

УДК 347.451(477)

Д. Ю. Вусатий**ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВІРНИХ
ВІДНОСИН У СФЕРІ РОЗДРІБНОЇ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ**

Розглянуто основні особливості, які характеризують роздрібний товарообіг. Викладено додаткові аргументи щодо необхідності вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює договірні відносини роздрібногo товарообігу, у зв'язку з необхідністю подальшого забезпечення приватних інтересів споживачів товарів, як «слабкої» сторони договору роздрібної купівлі-продажу.

Ключові слова: товар, товарообіг, роздрібний товарообіг, договір, договірні правовідносини, договір роздрібної купівлі-продажу, споживач.

Сфера суспільних відносин, що охоплюється поняттям роздрібногo товарообігу, досить значна за своєю питомою вагою і своїм суспільним значенням. Про цей вид суспільних відносин відомо, що він формується, як правило, спонтанно, в умовах вільноконкурентного товарного ринку, головним чином, у зв'язку із необхідністю повсякденного задоволення індивідуальних потреб споживачів товарів, здебільшого, на засадах приватноправового саморегулювання відносин між учасниками роздрібногo товарообігу. У своїй масі всі приватноправові відносини роздрібногo товарообігу є договірними (між суб'єктами договору роздрібної купівлі-продажу товарів) або позадоговірними (між кінцевими споживачами та виробниками товарів), які щільно пов'язані з договірними (ст. 711 ЦК України).

Серед практичних проблем, що стосуються цієї сфери цивільно-правового регулювання суспільних відносин, можна виділити: відсутність цілісного уявлення про межі нормативно-правового регулювання відносин роздрібногo товарообігу, прогалини нормативно-правового регулювання відносин роздрібногo товарообігу, системно-структурна недосконалість механізму цивільно-правового регулювання відносин роздрібногo товарообігу, прагматична недовершеність механізму захисту відносин роздрібногo товарообігу та ін. Це лише частина практичних проблем, що стосуються нормативно-правового регулювання відносин роздрібногo товарообігу і які, відповідно, викликають інтерес до цієї проблематики. Зрозуміло, що вирішити їх усі одномоментно не вдасться у жодній публікації, проте спробуємо хоча б окреслити шляхи їх можливого подолання. Саме такі мета і завдання ставляться в цій публікації.

Означена тематика досліджувалася в роботах Е. В. Алексєєвої, З. Г. Ахведіані, Ю. Я. Львовича, С. Х. Свободової, Є. А. Флейшиць, Б. Л. Хаскельберга, Є. А. Шерстобітова та інших цивілістів, якими

перераховані вище проблеми однозначно до цього часу вирішені не були. Тож спробуємо й ми віднайти прийнятні відповіді на поставлені самим життям питання, вирішення яких від теоретиків цивільного права очікує юридична практика.

Як відомо, для відносин роздрібного товарообігу характерні: цивільно-правові засади їх правового регулювання; імперативний характер більшості норм спеціального законодавства, яким регулюється роздрібний товарообіг; публічно-правовий характер договору роздрібної купівлі-продажу товарів; спрямованість правового регулювання на забезпечення в першу чергу інтересів споживача; реалізація товарів безпосередньо фізичним і юридичним особам як їх кінцевим споживачам; реалізація товарів спеціальними продавцями – фізичними або юридичними особами, які мають право здійснювати підприємницьку діяльність з продажу товарів у роздріб; призначення товарів, що продаються у роздріб, для особистого некомерційного використання кінцевими споживачами. Це далеко не всі специфічні риси, характерні для правового регулювання роздрібного товарообігу, які нижче будуть по порядку розглянуті в контексті пошуку відповідей на проблеми, що їм притаманні.

Якщо проаналізувати суспільні відносини роздрібного товарообігу, можна зазначити, що їм притаманні ознаки, характерні для приватноправових, цивільних правовідносин, в основі яких лежить зміст приватного інтересу [1]. Як відомо, приватноправове суспільне відношення будується на засадах координації суб'єктів приватного права; у цьому випадку приватне право є системою децентралізованого регулювання суспільних відносин [2, с. 120]. У практичній площині це означає, що дії учасників суспільних відносин роздрібного товарообігу є вольовими за своєю формою, в їх основі лежить вільне волевиявлення окремих приватних осіб, а також економічними за своїм змістом, оскільки зазначені приватні особи зацікавлені у задоволенні своїх економічних потреб. Отже, справедливо вважається, що така поведінка учасників суспільних відносин є скоординованою та зумовлена їх приватними інтересами.

Разом із тим, подібна поведінка учасників суспільних відносин роздрібного товарообігу є системою децентралізованого регулювання суспільних відносин. Для них характерна самостійність і автономність учасників правовідносин роздрібного товарообігу та їх незалежність від загальних інтересів суспільства як цілого. Поведінка сторін таких правовідносин зумовлена їх власними, приватними інтересами, оформленими у вигляді цивільно-правового договору роздрібної купівлі-продажу, і не залежить від волі будь-яких інших, третіх осіб, наділених від імені суспільства владною компетенцією (наприклад, органів державної влади). Учасники відносин роздрібної купівлі-продажу виступають у такому випадку самостійними центрами, наділеними цивільною право та дієздатністю,

яку вони реалізують відповідно до своїх потреб, укладаючи різні правочини, якими координується їх поведінка. Саме тому цей вид суспільних правовідносин слід розглядати як систему децентралізації, а не централізації, котра, як відомо, характеризує публічно-правові відносини, засновані на відносинах влади і підпорядкування [3, с. 39, 40].

Таким чином, суспільні відносини роздрібно-товарообігу – це майнові цивільні відносини, що переважно регулюються цивільним законодавством і засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників (ч. 1 ст. 1 ЦК України). У даному випадку загальними засадами правового регулювання відносин роздрібно-товарообігу є загальні принципи цивільного права, передбачені ст. 3 ЦК України як загальні засади цивільного законодавства, зокрема: свобода договору, свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом, судовий захист цивільного права та інтересу тощо.

З іншого боку, специфіка цивільно-правових норм, що охоплюють собою приватноправове регулювання роздрібно-товарообігу, є такою, що має переважно імперативний характер. Ця імперативність зумовлена необхідністю привнесення стабільності у відповідний вид суспільних відносин і безпосередньо спрямована на забезпечення інтересів найбільш економічно слабкої сторони договору роздрібно-купівлі-продажу – споживача. Вона виражається у неможливості довільного коригування умов такого договору в напрямку погіршення правового становища споживача, порівняно з тим, як урегульований його правовий статус у ЦК України та національному законодавстві про захист прав споживачів.

Про наявність імперативності як прийому або способу регулювання цивільних правовідносин, що виникають на підставі укладення договору роздрібно-купівлі-продажу, свідчать ст. 700, 707–710 ЦК України та ст. 4, 6–9, 14–16, а також інші норми Закону України «Про захист прав споживачів» [4]. При цьому імперативність не усуває диспозитивності цивільно-правового регулювання договірних відносин, що виникають на підставі укладення договору роздрібно-купівлі-продажу (ст. 698 ЦК України), що, як відомо, властиво приватноправовим цивільним відносинам. У цьому випадку окреслені два прийоми правового регулювання не протиставляються, а органічно доповнюють один одного, чим досягається більш комплексна ефективність правового регулювання цього виду цивільних правовідносин.

У зв'язку зі сказаним слід також вказати на законодавче закріплення публічно-правового характеру договору роздрібно-купівлі-продажу товарів (п. 2 ст. 698 ЦК України). Це позитивним чином впливає на привнесення правової визначеності та стабільності в аналізований вид договірних правовідносин. Для такого договору

(ст. 633 ЦК України) характерно, що за його умовами підприємець, який здійснює підприємницьку діяльність, зобов'язується здійснювати продаж товарів будь-якій особі, яка до нього звернеться з акцептом пропозиції укласти договір. Подібна пропозиція розглядається як публічна оферта (п. 2 ст. 638 ЦК України). Публічна оферта договору роздрібної купівлі-продажу має містити в собі усі його істотні умови (ст. 699 ЦК України), без погодження яких він вважається неукладеним.

За загальним правилом, умови публічного договору встановлюються однаковими для всіх споживачів, крім тих, кому за законом надано відповідні пільги. Роздрібний торговець не має права надавати переваги одному споживачеві перед іншим у справі укладення публічного договору, якщо інше не встановлено законом. Роздрібний торговець не має права відмовитися від укладення публічного договору за наявності у нього можливостей надання споживачеві відповідних товарів. У разі необґрунтованої відмови роздрібною торговця від укладення публічного договору він має відшкодувати збитки, завдані споживачеві такою відмовою. Таким чином, усе сказане тут має безпосередній стосунок до договору роздрібної купівлі-продажу (ст. 698 ЦК України) та характеризує його публічний договір.

У свою чергу, наслідком застосування вище описаного прийому – імперативності регулювання договірних правовідносин, що виникають з договору роздрібної купівлі-продажу, – у чинному цивільному законодавстві України виступає спрямованість правового регулювання на забезпечення, у першу чергу, інтересів споживача. При цьому приватні інтереси продавців товарів (роздрібних торговців) також беруться до відома законодавцем, здебільшого, опосередковано, з огляду на те, чи не суперечать вони приватним інтересам покупця товарів як їх основного і кінцевого споживача, для яких, головним чином, призначаються ці товари.

Приміром, про це свідчать нормативні положення цивільного законодавства, згідно з якими споживачу незалежно від умов договору роздрібної купівлі-продажу гарантуються права на: належну якість продукції; безпеку продукції; необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця); відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої внаслідок недоліків продукції (дефекту в продукції) відповідно до закону тощо (ст. 4 Закону України «Про захист прав споживачів», ст. 708 ЦК України та інші норми).

Ще однією особливістю правового регулювання договірних відносин роздрібної купівлі-продажу є реалізація товарів безпосередньо фізичним і юридичним особам як їх кінцевим споживачам. Це одна з основних особливостей договору роздрібної купівлі-продажу.

Вона потребує спеціального розгляду в іншому дослідженні, особливо з огляду на необхідність визнання за юридичними особами можливості брати участь у договорі роздрібної купівлі-продажу на стороні покупця товару в ролі споживача. Тому тут обмежимося лише поверховим розглядом цього питання в межах, достатніх для висвітлення основної проблематики цієї статті.

Традиційно як покупці товарів у договорі роздрібної купівлі-продажу розглядалися лише фізичні особи. Ніхто й ніколи не оспорував можливість їх участі в цьому договорі. Фізичні особи, маючи необхідний рівень цивільної право та дієздатності, завжди могли брати участь у договорі роздрібної купівлі-продажу. І це закономірно, оскільки цей договір завжди був і залишається розрахованим насамперед на задоволення їх особистих економічних потреб у товарах як речах, спеціально призначених для особистого вжитку, використання або споживання.

Як наслідок цього люди, які є кінцевими споживачами товарів, гостро відчувають дискомфорт і незручність, якщо проданий товар не відповідає їх потребам, умовам договору або вимогам закону та іншим локальним нормативним актам. Це може відбуватися з різних причин: через низьку якість запропонованих продавцями товарів, через приховані властивості товарів, які неможливо виявити під час їх первинного огляду тощо. У результаті виникає ситуація, за якої гроші за товар сплачено, а потреби споживача залишаються незадоволеними. Отже, споживачі товарів потребують підвищених законодавчих гарантій забезпечення й дотримання своїх прав на належну якість товарів у договірних відносинах з роздрібними торговцями, які в економічному плані мають перевагу над споживачами¹.

Разом із тим, можливість участі юридичних осіб у договорі роздрібної купівлі-продажу на стороні покупця товару залишається предметом наукових дискусій. Думається, усе через те що у чинному законодавстві України немає чіткої відповіді на те чи можуть юридичні особи бути споживачами товарів. Немає там також і прямої заборони щодо їх участі на боці покупця в договорі роздрібної купівлі-продажу. Якщо проаналізувати відповідну юридичну літературу, то в основному останнім часом висловлюються думки, що юридична особа, так само як фізична особа, може бути споживачем товарів, які купують у роздріб [5]. Погоджуємося з цією думкою і ми.

---

¹ Як відомо, усе це призвело до появи спеціального споживчого законодавства, яке стосується регламентації захисту прав споживачів.

Юридичні особи, так само як і фізичні особи, об'єктивно «відчують» потребу в товарах, що використовуються ними для здійснення своєї діяльності, для задоволення своїх власних потреб, а не з метою їх подальшої реалізації чи використання для виробництва. Отже, слід визнати й закріпити в законодавстві положення про те, що юридичні особи можуть бути покупцями в договорі роздрібної купівлі-продажу.

І на завершення декілька слів про новели договірних відносин у сфері роздрібного товарообігу. Мова про нові для роздрібної торгівлі договори, такі як договір роздрібної купівлі-продажу товарів, укладений у мережі Internet, і договір роздрібної купівлі-продажу товарів, укладений з використанням подарункового сертифіката. Обидва види договорів з'явилися нещодавно, що в першому випадку пов'язано з розвитком новітніх комунікаційних технологій завдяки світовій комп'ютерній мережі Internet, а в другому – з пошуком роздрібним бізнесом нових маркетингових способів і прийомів підвищення реалізації товарів.

У зв'язку з використанням Internet для укладання цивільно-правових договорів стала очевидною потреба додатково гарантувати належне виконання укладених договорів спеціальними засобами правової регламентації, а також удосконалення цивільно-правового регулювання захисту прав та інтересів учасників договірних відносин роздрібної купівлі-продажу.

Щодо договірних відносин із застосуванням «подарункових сертифікатів», то вони останнім часом дуже стрімко розвиваються у всіх сферах роздрібної торгівлі, унаслідок чого не існує єдиної правової моделі їх договірного оформлення. Зокрема, аналіз укладених на практиці договорів подарункового сертифікату свідчить про розмаїття поглядів на те, що це за договір. Його розглядають і як різновид договору купівлі-продажу самого подарункового сертифіката, і як договір купівлі-продажу майнових прав, що впливають з подарункового сертифіката, і як особливий договір дарування, також – як попередній договір. Таким чином, розмаїття існуючих конструкцій цього договору свідчить, що договірна практика щодо нього формується спонтанно й непередбачувано, здебільшого без чіткої уяви, якою є юридична природа цього договору. А це, своєю чергою, позначається на різному баченні його правового регулювання.

Крім того, виходячи з того, що «практика» намагається віднайти адекватну правову модель таким договірним відносинам, загострюється проблема, пов'язана з визначенням предмета договору подарункового сертифіката. Зокрема, однозначної відповіді, що є його предметом, немає. Ним вважають сам подарунковий сертифікат або грошову суму, яка вноситься як плата за передання подарункового сертифіката, або право вимоги, яке набуває третя особа (пред'явник сертифіката) до продавця товару, або сам товар.

Тому залишається констатувати, що предмет цього договору є невизначеним.

Такими є на сьогодні основні особливості договірних відносин у сфері роздрібного товарообігу.

У підсумку, договірні відносини у сфері роздрібною купівлі-продажу – це система врегульованих нормами цивільного законодавства майнових правовідносин договірною характеру між продавцями (роздрібними торговцями) і покупцями (споживачами товарів), заснованих на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників, що виникають з приводу перенесення права власності на товари, які звичайно призначаються для особистого некомерційного використання.

Характерними особливостями цих правовідносин є: цивільно-правові засади їх правового регулювання; імперативний характер більшості норм спеціального законодавства, яким регулюється роздрібний товарообіг; публічно-правовий характер договору роздрібною купівлі-продажу товарів; спрямованість правового регулювання на забезпечення в першу чергу інтересів споживача; реалізація товарів безпосередньо фізичним і юридичним особам як їх кінцевим споживачам; реалізація товарів спеціальними продавцями – фізичними або юридичними особами, які мають право здійснювати підприємницьку діяльність з продажу товарів у роздріб; призначення товарів, що продаються у роздріб, для особистого некомерційного використання кінцевими споживачами.

Список використаних джерел: 1. Спасибо-Фатєєва І. В. Приватне і публічне право: протистояння та методи його подолання / І. В. Спасибо-Фатєєва // Методологія приватного права : зб. наук. пр. ; редкол.: О. Д. Крупчан (голова) та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – С. 24–34. 2. Черепакін Б. Б. Труды по гражданскому праву / Б. Б. Черепакін. – М. : Статут, 2001. – 479 с. 3. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права / И. А. Покровский. – М. : Статут, 1998. – 353 с. 4. Про захист прав споживачів : закон України від 12.05.1991 № 1023-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 30. – Ст. 379. 5. Афанасьєва Н. Ю. Новое в правовом регулировании охраны прав потребителей в сфере розничной купли-продажи / Н. Ю. Афанасьєва // Сборник аспирантских научных работ. – Вып. 6 / под ред. Р. М. Валеева. – Казань : Казан. гос. ун-т им. В. И. Ульянова-Ленина, 2005. – С. 64–68.

Надійшла до редколегії 16.12.2013

Вусатый Д. Ю. Понятие и общая характеристика договорных отношений в сфере розничной купли-продажи

Рассмотрены основные особенности, характеризующие розничный товарооборот. Изложены дополнительные аргументы по поводу необходимости

совершенствования нормативно-правовой базы, регулирующей договорные отношения розничного товарооборота, в связи с необходимостью дальнейшего обеспечения частных интересов потребителей товаров как «слабой» стороны договора розничной купли-продажи.

Ключевые слова: товар, товарооборот, розничный товарооборот, договор, договорные правоотношения, договор розничной купли-продажи, потребитель.

Vusatyi D. Y. Concept and general characteristics of contractual relations in the sphere of retail purchase and sale

Relevance of the article is due to the absence of a holistic understanding about the limits of normative and legal regulation of relations in retail turnover, to the gaps in legislation in this sphere, to the system and structural imperfection of the mechanism of civil and legal regulation of relations in retail turnover, to the imperfection of protecting mechanism of retail turnover's relations.

The object of the research is a problem of legal regulation of contractual relations in retail purchase and sale.

The aim of the paper is to find solutions to the problems of legal regulation of contractual relations in retail purchase and sale.

Methodological basis of the publication constitute special techniques that are used in legal research. They are comparative and legal, formal and juridical, system, etc.

The main results of the paper are examination of peculiarities typical to the retail turnover, namely civil and legal grounds of legal regulation of these relations, mandatory character of the majority of norms within special legislation, public and legal nature of a contract, directionality of legal regulation on guaranteeing consumer's interests, sale of goods by special sellers directly to consumers, etc.

The branch of the article's results implementation is civil and legal, contractual relations in the sphere of retail turnover. The practical value of the paper is providing recommendations for improving normative and legal regulation of contractual relations in retail purchase and sale and possible solutions of practical problems.

The conclusion of the article suggests the definition of contractual relations in the sphere of retail purchase and sale. The author offers to understand them as a system of property relations, governed by civil legislation, between sellers (retailers) and consumers (goods' consumers), which are based on legal equality, free will, property independence of their participants, arising because of the transfer of goods' property right, which are usually intended for personal, noncommercial use.

Keywords: goods, turnover, retail turnover, contract, contractual relations, contract of retail purchase and sale, consumer.

